

УДК 347.13.37

С. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуті сутність і зміст соціальної відповідальності суб'єкта діяльності. Доведено, що соціальна відповідальність завжди пов'язана з нормами діяльності і може бути виведена тільки там, де вони існують. Обґрунтовано, що до змісту соціальної відповідальності суб'єкта діяльності можуть бути віднесені суспільна оцінка та соціальні санкції, що застосовуються до соціального суб'єкта з боку суспільства.

Ключові слова: соціальна відповідальність, суб'єкт діяльності, норма діяльності, соціальна група, соціальні інститути.

Актуальність проблеми зумовлена особливостями сучасного етапу розбудови державності в Україні. Важливою характеристикою цього етапу є становлення громадянського суспільства, що веде до радикальної трансформації відповідальних відносин, перш за все соціальної відповідальності суб'єктів діяльності. Отже, проблема соціальної відповідальності містить головні риси сучасного суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблема відповідальності різних суб'єктів діяльності досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними авторами. В основному відповідальність розглядається в межах етичної, юридичної або політичної проблематики.

Важливий внесок у розроблення проблеми відповідальності з позицій соціальної філософії зробили В. Андрущенко, І. Бойченко, Л. Губерський, М. Краснов, А. Плахотний, О. Тітаренко, Т. Яшук. Відповідальності як особливому типу взаємодії людини та суспільства присвячено праці Л. Грядунової, Є. Головухи, Г. Заболотної, І. Савченко, П. Симонова, В. Степаненко, В. Сперанського, А. Панова та ін. Дослідження соціальної відповідальності в контексті теорії соціальної правової держави та громадянського суспільства відображено в працях А. Башняка, М. Василька, В. Давидовича, В. Ільїна, В. Карнієнка, О. Мельника, Ю. Мигаль, С. Перегудова та ін.

Разом з цим у цих дослідженнях недостатньо уваги приділено соціальній відповідальності суб'єкта діяльності у різних сферах життя.

Метою статті є розгляд сутності і змісту соціальної відповідальності суб'єкта діяльності, доведення того, що соціальна відповідальність завжди пов'язана з нормами діяльності.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, соціальна відповідальність є найважливішим елементом взаємозв'язку особи та суспільства. Вона здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до вимог суспільства.

З розвитком суспільства соціальна відповідальність набула провідної ролі в політичних, духовно-ідеологічних та інших відносинах. Її вдосконалення є необхідною умовою суспільного розвитку.

Аналізуючи проблеми соціальної відповідальності, А. Плахотний зазначає, що ні юридичні, ні моральні норми не можуть регламентувати всі сторони поведінки людини в суспільстві, не здатні повністю визначити її ставлення до своїх обов'язків. Звідси й випливає необхідність вкладати у поняття «відповідальність» більш широкий сенс, який не пов'язаний із системою санкцій. Така відповідальність називається соціальною [5, с. 5].

Крім того, майже всі автори, що досліджували соціальну відповідальність, цілком слушно, на наш погляд, визнають методологічною основою вироблення поняття соціальної відповідальності через аналіз співвідношення категорій свободи і необхідності, соціальної активності, діяльності. Соціальна відповідальність нерозривно пов'язана з необхідністю додержання приписів, правил поведінки, узгодження своїх дій з об'єктивними законами суспільства.

Соціальна відповідальність є показником соціальної зрілості особистості. У ранній юності відбувається якісний стрибок особистісного розвитку від усвідомлення себе дорослим до розуміння власної відповідальності за обрання поведінки, значущої ролі, цінностей, цілей та засобів їх досягнення. Важливим компонентом соціальної відповідальності є мотиваційний, який дає змогу розкрити когнітивний і поведінковий компоненти. При визначенні особливостей мотиваційного компонента соціальної відповідальності доцільно використовувати методичний прийом «вивчення Я-ідеалу».

Становлення демократичного суспільства в Україні нерозривно пов'язане з необхідністю виховання громадянськості нової генерації, нової свідомості, нового мислення, нової людини з такими найважливішими рисами, як самовизначеність, самостійність, соціальна відповідальність та соціальна активність. Для цього потрібне сприяння формуванню спроможності людини самостійно осмислювати об'єктивні процеси в макросоціумі, усвідомлено приймати відповідальність за обрання індивідуально значущих принципів, цінностей, цілей, форм та засобів поведінки в соціальній і політичній сферах [1, с. 2–6].

Отже, соціальна відповідальність як внутрішня особливість індивіда – це складне соціальне явище, яке включає усвідомлення необхідності діяти згідно із суспільними вимогами та соціальними цінностями, усвідомлювати свою суспільну роль, критичність і постійний контроль за власними діями, готовність відповідати за свої вчинки та соціально значущу діяльність.

Відповідальна діяльність як сутнісна характеристика індивіда, що розкривається через володіння ним достатніми знаннями і волею, здатність

протистояти зовнішнім обставинам та визначати свої можливості, постає як процесом опанування природи, так і створення світу предметів культури [4]. У контексті даного підходу, акцентуючи на цілісній формі організації відповідальної діяльності, у межах якої реалізується єдність потреб, цілей та дій, ми й можемо говорити про соціальну відповідальність суб'єкта діяльності.

Аналізуючи соціальну відповідальність суб'єкта діяльності, слід погодитися з думкою О. Тітаренко, за якою соціальна відповідальність завжди пов'язана з нормами діяльності і може бути введена тільки там, де вони існують. Історично складені напрями досліджень відповідальності можуть бути в цьому зв'язку визначені як окремі аспекти відповідальності, пов'язані з існуючими юридичними, професійними та морально-етичними нормами діяльності. І оскільки відповідальність уводиться там, де існують норми, які по суті мають раціональний характер і, як правило, можуть змінюватися під впливом змін цього життя, то відповідальність регулює відношення суб'єкта і наявної норми в контексті існуючих умов. Звідси випливає, що для уведення відповідальності необхідно розглядати відносини «контекст – норма – поведінка». Відповідальність указує на існування норми, пропонуючи суб'єкту діяльності співвідноситися з останньою – підкорятися або порушувати її. Тому відповідальність існує й тоді, коли порушення норми не відбулося. Незнання конкретних норм не звільняє суб'єкта від відповідальності, оскільки вона пов'язана більше не зі знанням самих норм, а зі знанням того, що вони існують і це є значущим [9, с. 132].

У контексті цього підходу важливою є наявність контролю агента діяльності над своїми діями, що обов'язково потребує наявності свободи волі. Поза власним вибором не можна говорити про відповідальність індивіда, оскільки відсутність альтернатив дії означає відсутність «відповіді». Дії індивіда у такій ситуації можуть розглядатися не як дійсно людські дії, а як реакція об'єкта на застосування до нього примусу. Тільки там, де має місце дійсна можливість відповіді, зумовлена вільною волею, може бути введена відповідальність суб'єкта діяльності. Крім того, якщо як суб'єктів діяльності розглядати тільки індивідів, що було, наприклад, характерно для класичних етичних концепцій, то можна говорити тільки про індивідуальну відповідальність, яка виявляється у взаємозв'язку правового, функціонального (професійного) та морально-етичного аспектів. Але включення інших суб'єктів діяльності, наприклад соціальних груп і соціальних інститутів, невід'ємно виводить з індивідуального рівня відповідальності на інший, який ми називасмо соціальним.

Таким чином, соціальна відповідальність обов'язково пов'язує різних суб'єктів діяльності: індивідів, соціальні групи, соціальні інститути та наслідки їх діянь. Отже, з точки зору досліджень соціальної відповідальності (І. Вітковська, Л. Грядунова, А. Плахотний, Ю. Мигель, О. Тітаренко, Т. Че-

пульченко та ін.) можна говорити тільки стосовно таких суб'єктів діяльності, як соціальні групи і соціальні інститути, причому вони соціально відповідальні за виконання своїх функцій. Про соціальну відповідальність індивіда можна казати тільки тією мірою, в якій він є членом тієї або іншої соціальної групи. Міра належності, як правило, визначається деякими функціональними характеристиками і безпосередньо співвідноситься з правовими або професійними нормами, які останнім часом все більше доповнюють етичними нормами професійної етики [9, с. 142].

Є й інша точка зору, яка діаметрально протилежна проаналізованій, яка визнає соціальну відповідальність тільки за індивідом. Оскільки він діє в соціумі, то його відповідальність завжди є соціальною відповідальністю та іншої бути не може. Виділяючи різні види індивідуальної відповідальності, у тому числі професійну, такі автори тлумачать соціальну відповідальність групи як сукупність особистих соціальних відповідальностей [6].

Ми згодні з думкою О. Тітаренко, за якою соціальна відповідальність – це не вид індивідуальної відповідальності і навіть не деяка інтегральна характеристика відповідальності, пов'язана з індивідом. Це відповідальність більш високого рівня, ніж індивідуальний, оскільки вона стосується різних суб'єктів діяльності. Ми можемо говорити про соціальну відповідальність індивідуального суб'єкта тільки в тому разі, якщо розглядати його разом з іншими суб'єктами діяльності – групами та інститутами. Індивідуальний рівень є більш низьким в ієрархії відповідальності, тому можна говорити про проекцію соціальної відповідальності і на цьому рівні, але це тільки проекція [9, с. 144].

Висновки. Соціальна відповідальність суб'єктів діяльності відбиває конкретно-історичні аспекти суспільного розвитку – взаємодію різних типів суб'єктів діяльності. Вона є відповідальністю більш високого рівня, ніж індивідуальна, оскільки стосується різних суб'єктів діяльності. У змісті соціальної відповідальності відображаються три аспекти взаємодії соціальних суб'єктів: характер виконання їхнього призначення, суспільне оцінювання дій або бездіяльності соціального суб'єкта та соціальні санкції до соціального суб'єкта за наслідки його діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання / І. Д. Бех // Початкова школа. – 1994. – № 9–10.
2. Вітківська І. М. Соціальна відповідальність: теоретичний аспект аналізу / І. М. Вітківська // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 45–48.
3. Грядунова Л. И. Социальная ответственность личности в условиях развитого социализма / Л. И. Грядунова. – Киев : Вища шк., 1979. – 132 с.

4. Мигаль Ю. С. Відповідальність соціального суб'єкта як чинник у формуванні громадянського суспільства: постановка питання / Ю. С. Мигаль // Філософські альманахи : зб. наук. пр. / голов. ред. В. Влях. – К. : Укр. центр духов. культури, 2004. – Вип. 39. – С. 106–115.
5. Плахотный А. Ф. Свобода и ответственность: социальный аспект проблемы / А. Ф. Плахотный. – Харьков : Изд-во ХГУ, 1972. – 158 с.
6. Панов А. Т. Социальная ответственность личности в развитии социалистическом обществе / А. Т. Панов, В. А. Шабалин. – Саратов, 1976. – 170 с.
7. Пазина О. Е. Социальная ответственность личности в современном обществе : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / О. Е. Пазина. – Н. Новгород, 2007. – 165 с.
8. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність в контексті розбудови соціальної держави в Україні / І. Г. Савченко // Актуальні проблеми державного управління : наук. пр. – Х. : Магістр, 2005. – Вип. 1. – С. 454–461.
9. Тітаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. филос. наук : 09.0003 / О. Г. Тітаренко ; ХУПС ім. І. Кожедуба. – Х., 2006. – 178 с.
10. Хомич В. М. Социальная ответственность и право / В. М. Хомич // Право и демократия. – 1989. – № 2.
11. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність / Т. О. Чепульченко // Вісн. Нац. тех. ун-ту України «Київський політехнічний інститут». Сер. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. пр. – К. : Політехніка, 2010. – № 1 (5). – 142 с.
12. Шабуров А. В. Социальная ответственность личности и уголовное право / А. В. Шабуров // Вопросы совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1986.

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Мануйлов Е. Н.

Рассмотрены сущность и содержание социальной ответственности субъекта деятельности. Обосновано, что социальная ответственность всегда связана с нормами деятельности и может быть выведена только там, где они существуют. Показано, что к содержанию социальной ответственности субъекта деятельности могут быть отнесены общественная оценка и общественные санкции, которые приносятся к социальному субъекту со стороны общества.

Ключевые слова: *социальная ответственность субъекта деятельности, норма деятельности, социальные группы, социальные институты.*

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE SUBJECT

Manuilov E. M.

The article deals with the nature and content of the subject's social responsibility. It is found that social responsibility is always associated with the rules of conduct and may be

withdrawn only where they exist. It is found that the content of the subject's social responsibility can be attributed to beat public perception and social sanctions that are applied to sotsialnomu subjects of the society.

Key words: *social responsibility subject's activity, the rate of activity, social groups, social institutions.*

УДК 378+130

*О. Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор;
О. О. Савченко, кандидат філософських наук, доцент*

ЯКІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Присвячено філософському осмисленню феномену якості освіти. Розкрито сутність поняття «якість». Визначено особливості якості освіти. Обґрунтовано важливість та необхідність контролю якості вищої професійної освіти.

Ключові слова: *якість, якість освіти, квалітативна парадигма, інноваційність вищої освіти.*

Актуальність проблеми. На початку ХХІ ст. однією з найважливіших проблем модернізації вищої освіти є підвищення її якості, що зумовлено закономірними процесами соціально-економічного та науково-технічного розвитку нашої країни. Зміни освітніх потреб та умов їхньої реалізації вимагають підвищеної уваги до якості освіти. Сьогодні якість освіти стає не тільки мірою головних компонентів життєдіяльності людини, а й критерієм її соціальної, громадянської та моральної гідності. Крім того, упровадження в систему вищої професійної освіти нової багаторівневої системи підготовки кадрів, перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі підготовки випускників, наближення вітчизняних стандартів і процедур оцінювання якості освітньої діяльності до європейських, поява нових інноваційних університетів потребують формування нових індикаторів і критеріїв оцінювання якості освітнього процесу.

Аналіз останніх джерел і публікацій з даної теми свідчить про глибину усвідомлення проблеми якості освіти, широке коло дискусій щодо розуміння того, що таке якість освіти, чим вона визначається і від чого залежить, як можна її підвищити [1–10].